

| **IN MEMORIAM** |

ERIC PRATT HAMP (1920. – 2019.)

17. veljače 2019. napustio nas je Eric Pratt Hamp, veliki američki albanolog, keltist, slavist i indoeuropeist. Rodio se u Londonu 1920., no već 1925. njegova se obitelj preselila u SAD, tako da je Hamp postao naturalizirani Amerikanac i engleski je govorio s posve američkim naglaskom. Studirao je grčki i latinski na Amherst Collegeu (Amherst, Massachusetts), gdje je diplomirao 1942. godine. Nakon vojne službe dobio je posao predavača na Odsjeku za poredbenu filologiju (poslije Odsjeku za lingvistiku) na Sveučilištu Harvard (Cambridge, Massachusetts). Na Harvardu se Hamp uputio u keltsku filologiju kod profesora Kennetha Hurlstonea Jacksona, velikog stručnjaka za povijest britskih jezika, kojima je i sâm posvetio velik dio svojih povijesnih i etimoloških istraživanja. Na Harvardu je započeo i sa svojim istraživanjima albanskoga jezika, koji je u američkoj lingvistici do tada bio posve zanemaren, a Hamp je postao prvim i vodećim američkim albanologom. Budući da nije mogao izvoditi terenska istraživanja u komunističkoj Albaniji, Hamp je mnogo vremena provodio među albanskom dijasporom u južnoj Italiji, te je svojim istraživanjima arbereških govora postao jednim od vodećih svjetskih stručnjaka za albansku dijalektologiju. Na Kosovu je dijalektološka istraživanja počeo provoditi šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća, a u Albaniji tek nakon propasti komunizma, već u svojem osmom desetljeću života. 1950. godine postao je predavačem na Sveučilištu Chicaga i sljedećih pola stoljeća proveo je na tome sveučilištu, gdje je dobio mjesto docenta (*assistant professor*) 1953. i doktorirao s temom iz fonologije jednog albanskog dijalekta u Kalabriji (*Vaccarizzo Albanese phonology. The sound-system of a Calabro-Albanian dialect*, 1954. Zatim je u Chicagu postao izvanredni profesor (1958.) i redoviti profesor (1964), a potom i direktor Centra za balkanske i slavističke studije (od 1965. do 1991.). Kao gostujući profesor boravio je na mnogim američkim i europskim sveučilištima i institutima, uključujući Sveučilište Michigana, Sveučilište Wisconsinu u Madisonu i Dublinski institut naprednih studija (*Dublin Institute for Advanced Studies*). Godine 1971. izabran je za predsjednika Američkog lingvističkog udruženja (*Linguistic Society of America*). I nakon umirovljenja (1991.) ostao je aktivan u znanosti, objavljujući članke i držeći izlaganja na konferencijama i u dubokoj starosti.

Iako Hamp nije napisao velika sintetska djela, iza njega je ostalo više od tri tisuće i pet stotina članaka posvećenih najrazličitijim lingvističkim temama, kao i uspomene mnogobrojnih učenika, doktoranada i kolega koji su s užitkom i zanimanjem pratili njegova izlaganja na znanstvenim konferencijama. Njegove je najvažnije albanskoje radove okupio i pod naslovom *Studime krahasuese për shqipen* (Poredbene studije o albanskome) izdao Rexhep Ismajli u nakladi Kosovske akademije znanosti i umjetno-

sti (Priština 2007.). Bio je članom Američke akademije znanosti i umjetnosti (*American Academy of Arts and Sciences*), Kraljevske irske akademije, Danske kraljevske akademije znanosti i umjetnosti i Albanske akademije znanosti, a počasne doktorate dodijelilo mu je nekoliko sveučilišta, među ostalima Amherst College, Sveučilište Walesa u Aberystwythu (*Prifysgol Cymru Aberystwyth*), Sveučilište Calabrije i Sveučilište u Edenburghu. Albanska pošta (*Posta Shqiptare*) objavila je 2012. poštansku marku s njegovim likom, a tijekom njegova života objavljeno je čak šest zbornika radova u njegovu čast (prvi među njima, *Studies in Balkan Linguistics to Honor Eric P. Hamp on his Sixtieth Birthday*, još daleke 1981. objavili su Howard Aronson i Bill Darden, a posljednji, *Scritti in onore di Eric Pratt Hamp per il suo 90. compleanno*, objavili su 2010. Giovanni Belluscio i Antonio Mendicino).

S obzirom na golemu raznovrsnost Hampovih prinosa znanosti – od keltistike i albanologije preko slavistike i balkanologije do indoeuropeistike i proučavanja dubinske genetske srodnosti eurazijskih i američkih indijanskih jezika – nemoguće je u ovom kratkom nekrologu pokazati sav njegov značaj kao jezikoslovca i filologa. Usudujem se reći da potpuno ocijeniti njegovu veličinu kao lingvистa ne može nitko, jer nema stručnjaka koji bi pokrio sva područja kojima se bavio Hamp. Dovoljno je reći da povijest nijedne discipline kojoj je doprinio ne može zaobići njegovo ime: albanolozi ne mogu pisati o povijesti albanskoga jezika ne osvrćući se na glasovna pravila koja je on otkrio, keltisti ne mogu pisati o poredbenoj fonologiji keltskih jezika ignorirajući desetke etimologija velških riječi koje je Hamp prvi predložio, slavisti se, pišući, primjerice, o položaju rezijanskog dijalekta slovenskoga jezika moraju uvijek vraćati Hampovim radovima, itd., itd. Uza sve radove posvećene indoeuropskim jezicima i njihovu filološkom proučavanju, Hamp je pronašao vremena i za terenska istraživanja američkih indijanskih jezika - osobito algonkijskoga jezika odžibva (*Ojibwa*) i čimakovskoga jezika kvilejit (*Quileute*), a bio je i urednikom časopisa *International Journal of American Linguistics* posvećenoga proučavanju indijanskih jezika. Ali i kada uzmemo u obzir sve njegove objavljene članke i njihov golem doprinos lingvistici, još uvijek time ne možemo sagledati ono po čemu će Hamp ostati najviše zapamćen među onima koji su ga susreli – kao britkoga sugovornika i objektivnoga kritičara tuđih izlaganja na lingvističkim skupovima. Mnoge su njegove izreke postale legendarnima i već se desetljećima prepričavaju po konferencijama, poput *Lexical diffusion means you haven't done your homework* (“Leksička difuzija znači da niste napravili zadaću”), čime je isticao da pozivanje na načelo po kojem se glasovne promjene šire od riječi do riječi (a ne, prema tradicionalnom shvaćanju, kroz čitav leksik odjednom) samo znači da još niste otkrili točna pravila glasovnih promjena o kojima govorite. Hamp u svojim jezičnopovijesnim i etimološkim istraživanjima nije volio

teorijska izvrđavanja, već je smatrao da je zadatak znanstvenika otkriti činjenice i generalizacije koje ih objašnjavaju.

Autor ovih redaka upoznao je profesora Hampa u njegovoj dubokoj starosti. Sjećam ga se kao vitalnog osamdesetogodišnjaka koji se sa svojom suprugom Margot (s kojom se vjenčao 1951.) dovezao automobilom iz Albanije na keltističku konferenciju na Sveučilištu u Bonnu 2007. Zatim je ondje prodao automobil i odletio zrakoplovom u Sjedinjene Države gdje je sudjelovao na još dvjema konferencijama, u različitim gradovima, između kojih se vozio u iznajmljenom automobilu, da bi se potom vratio terenskim istraživanjima u Albaniji. Uz mnoge druge jezike odlično je govorio i hrvatski; kada je od mene u Bonnu čuo da se u Zagrebu priprema zbornik radova u čast njegova prijatelja Dalibora Brozovića, preko noći je napisao članak “On the directionality in reconstruction” i predao mi ga sutradan ujutro tiskanoga na pisaćem stroju (Hamp se, koliko mi je poznato, nije služio računalima ni internetom). Članak je tiskan u zborniku *Od indoeuropeistike do kroatistike. Zbornik u čast Daliboru Brozoviću* (HAZU, Zagreb 2013: 135-136.). U Hrvatskoj je objavio još jedan članak, tipičan za čitav njegov opus: “Croatian *dupsti*, *dubem*, Slovak *dlbst’*, *glaphyros*” u *Suvremenoj lingvistici* 52-53 (2002): na samo jednoj stranici (str. 171) ponudio je novu etimologiju hrvatskoga i slavenskoga glagola koji znači “dupsti” i objasnio njegovu vezu s grčkim pridjevom *glaphyrós* ‘dubok’. I danas se sjećam kako smo u uredništvu “Suvremene lingvistike” dešifrirali Hampov prilično nečitak rukopis kako bismo unijeli taj tekst u računalo. Da završim ovaj *In memoriam* na osoban, ali nadam se ne i patetičan način – Hamp je jedan od malobrojnih lingvista za koje mogu reći da mi je bila čast što sam ga poznavao.

Ranko Matasović

IN MEMORIAM AKAD. PROF. DR. ZINKI ZORKO (1936–2019)

»Radostno sanjajmo svoje narečje!« so besede akademikinje Zinke Zorko, vrhunske znanstvenice in pedagoginje, katere ljubezen do slovenščine, še posebej tiste »čisto prave materinščine«, govornice, v katero je bila rojena, tj. kapelskega koroškega narečja, ki ga je neizmerno vzljubila in ves čas ohranjala, je usodno zaznamovala mojo ne samo študijsko, ampak tudi poklicno pot.

S profesorico Zorkovo sem se prvič srečala jeseni leta 1986, ko sem kot brucka druge generacije študentov visokošolskega študija slovenistike sedla v klopi mariborske pedagoške fakultete. Dobrodošlico nam je zaželela prisrčna, svetlolasa, modrooka in vedno nasmejana profesorica, katere toplina, ki jo je izžarevala, je hitro napolnila do zadnjega kotička polno predavalnico z rjavimi, dokaj udobnimi oblazinjenimi sedeži in s tapisonom v barve trave obloženimi stenami, ki smo jo študentke in študenti hitro prekrstili v »ta zeleno«. V predavalnici z uradno oznako 0.27, ki sprejme do 140 slušateljev in v kateri je potekala večina naših predavanj, nekdanj so bile namreč generacije slovenistov veliko številčnejše, kot so danes, nam je Zinka Zorko v času, ko je mariborska pedagoška akademija tudi po njeni zaslugi prerasla v fakulteto, na široko odstrla vrata svoje raznovrstne jezikoslovne delavnice. S svojim predavateljskim darom in osebno očarljivostjo, z neusahljivo energijo in občudovanja vredno zavzetostjo nam je na prepričljiv način prva tri leta razlagala in približevala temeljna vedenja iz slovenskega knjižnega jezika (pravopisa, oblikoslovja in skladnje) ter zgodovine slovenskega glasoslovja in oblikoslovja, tako sinhrono in diahrono razmišljujoče pa nas je nato v zadnjem, četrtem letniku študija prijazno povabila še v svet slovenske dialektologije, ki ga je od leta 1986 naprej deset let odkrivala tudi študentom ljubljanske filozofske fakultete, v tedenskih cikličnih predavanjih na Visoki učiteljski šoli v Sombotelu na Madžarskem pa je ljubezen do slovenskega jezika vlivala še porabskim študentom slovenskih korenin. Njena živahna in zanimiva predavanja, s katerimi je znala vselej pritegniti pozornost študentov, so bila zelo obiskana. V predavalnico je prihajala nasmejana, prikupno urejena, vedno točno ob uri. Predavala je zbrano, natančno in sistematično, nikoli ni brala, trditve je ponazarjala z zgledi, lepoto žive govornice pa nam je približala tudi z videoposnetki in zvočnimi zapisi izjemno raznolikih slovenskih narečnih govorov.

Moj prvi osebni stik s profesorico je bil na začetku drugega semestra, ko je ob deljevanju inskripcij v indekse, naše dragocene, v tistih časih še nevirtualne knjižice, v katere so se potrjevali vpis v letnik, obiski predavanj in ocene, med listanjem moje opazila zabeležene odlične ocene. Po končanem predavanju me je nagovorila k prijavi

za Zoisovo štipendijo in od takrat naprej sem imela občutek, da sem ji v spominu ostala kot zavzeta študentka, željna temeljitejšega poznavanja slovenskega jezika. Redno sva se srečevali na predavanjih in seminarjih, konzultacijah za seminarske naloge in na izpiti. Med študenti je veljala za strogo in zahtevno, a pravično profesorico, katere spoštljiv in človeški odnos do sočloveka je še zlasti pri ustnem preverjanju znanja hitro razpršil neprijetno tremo. Rahlo porumenela izpitna pola iz vokalizma, skrbno shranjena v družbi množice črtnih papirnih pol A4-formata, ki sem jih v času, ko sem se pripravljala na izpit, vsevprek popisala z vokalnimi sistemi, nazorno prikazujočimi razvojne etape slovenskega vokalizma vse od praslovanščine do današnjih dni, še danes priča, da je profesorica resnično zahtevala visoko raven teoretičnega znanja. Zahtevno razumevanje in obvladovanje systemskega razvoja celotnega slovenskega vokalizma in morfologije je bilo poglobitnega pomena za odkrivanje in razumevanje lepote slovenskih narečij, katerih bogastvo nam je profesorica z velikim žarom in neizmerno ljubeznijo do žive govornice razkrivala pri predmetu Dialektologija. Ta predmet se me je, rojeni v Mariboru materi Prekmurki in očetu iz Črete pri Slivnici, najbolj dotaknil in mi v globini narečno govoreči hitro prirasel k srcu. Odkrivajoča bogastvo narečnih oblik in izrazov, sem pri profesorici diplomirala in na njen predlog za diplomsko nalogo o do tedaj neraziskani mariborščini prejela zlati znak Univerze v Mariboru. Kot obetavno diplomantko me je nagovorila k podiplomskemu študiju in mi kot mladi raziskovalki na takrat kadrovske podhranjenem Oddelku za slovanske jezike in književnosti Pedagoške fakultete omogočila nadaljnji razvoj in znanstveno kariero na mariborski univerzi.

Magistrska in doktorska leta šolanja pod njenim mentorstvom na ljubljanski slovenistiki so mi omogočila razširiti in poglobiti vedenje o današnji podobi slovenskih narečij, o njihovem oblikovanju, razvoju in položaju v okviru južnoslovanske in širše slovanske jezikovne skupnosti. S svojo široko in poglobljeno dialektološko razgledanostjo me je skrbno usmerila v raziskovanje neraziskanega – panonskega slovenskogoriškega narečja. Ob budnem spremljanju mojega preučevanja vokalizma, konzonantizma, oblikoslovja, skladnje in besedja, zapisanih po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, obsegajoči 870 vprašanj, v štirinajstih raziskovalnih točkah, na osnovi katerega je bila utemeljena umeščenost tega narečja v panonsko narečno skupino na sinhroni in diahroni ravni s skupnimi izhodiščnim severnoštajerskim in panonskim samoglasniškim sestavom ter z enakimi starejšimi in že različnimi mlajšimi vokalnimi razvoji, me je ves čas ne samo spodbujala in mi predajala bogato znanje in modrost izkušene učiteljice, ampak je z mano delila tudi neizmerno ljubezen do žive govornice.

Leto 1997, zaznamovano z najino osebno bolečino, naju je še posebej zblížalo. Na majski oddelčni seji, kjer je kot običajno preudarno razpravljala in tvorno prispevala

k odločitvam, je sredi živahne razprave v hudi bolečini obnemela ob novici, da je preminil njen Vanč. Ko se je avgust začel prevešati v september in je bitko z neizprosno kruto boleznijo izgubil moj oče, je jokala skupaj z mano. Vzgojena v prepričanju, da nikoli ni tako hudo, da ne bi moglo biti še huje, mi je, čeprav sama globoko ranjena, s svojo srčno toplino vlivala pogum in dajala tolažbo ter moči v sledečih mesecih, ko sem zaključevala svojo doktorsko disertacijo. Na dan, ko sem pridobila doktorski naslov, mi je, rojena v družini z desetimi otroki očetu mizarju in mami šivilji, že na ljubljanski obvoznici na poti proti Mariboru naložila novo odgovorno življenjsko nalogo – skrb za potomstvo, kar je za volanom sedeč kolega Bernard Rajh dobrodušno in nagajivo obenem glasno podprl. Vzgojena v ljubezni se je iskreno razveselila moje Julije in nato še Ane ter mi z vidnim olajšanjem dejala: »Veste, Mihaela, sedaj sem pa lahko mirna.« Vrednota družine, tudi sama je bila skrbna in predana mati Lilijanci in Janiju, je bila dediščina njenih staršev, ki jo je radostno delila z mlajšimi generacijami.

Po prerani smrti soproga, ki jo je zvesto podpiral in vzpodbujal pri njenem raziskovalnem delu ter večkrat spremljal tudi na terenu, pripovedovala je, da je ona snemala in pisala, on, arhitekt, pa risal, sva postali stalni sopotnici na različnih popotovanjih. Družili sva se na številnih znanstvenih srečanjih od Murske Sobote do Kopra in Nove Gorice, od Monoštra, Sombotela, Budimpešte, Celovca in Trsta vse do Helsinkov. Še vedno se spominjam najine poti na daljni sever, ko sem kmalu po vzletu letala z dunajskega letališča, potem ko mi je na uho zašepetala, da se v moji družbi počuti varno, ugotovila, da se boji letenja. Njen privzgojen čut odgovornosti in dolžnosti ji ni dopuščal, da bi zavrnila vabilo na konferenco. Narečno slovensko besedo je z velikim žarom, kot je to znala samo ona, približala širši tujejezični publikli, s svojo duhovitostjo in prešernim smehom ob večernem druženju je hitro razvedrila tudi pregovorno zadržane Fince, mene pa je občutek slabe vesti, ker sem jo nagovorila k potovanju, ki ji je povzročalo notranje stiske, spremljal še nekaj časa, čeprav mi je bila po vrnitvi za dragoceno nordijsko izkušnjo, ki ji je ostala v najlepšem spominu, zelo hvaležna. Družno sva v njeni, t. i. mariborski dialektološki šoli na osnovi novih, na terenu odkritih in z najsodobnejšim znanstvenim aparatom raziskanih jeziko(slo)vnih dejstev risali nov narečni zemljevid severovzhodne Slovenije ter odpravljali bele lise na slovenski dialektološki karti. Zastavljenih nalog se je vedno lotevala z veliko odgovornostjo, s prirojenim občutkom za jezik, temeljito znanstvenoteoretično predpripravo, natančno in podrobno raziskavo na terenu ter zrelo, odgovorno in poglobljeno analizo gradiva. Občudovala sem njeno raziskovalno vnemo in posluš za razlikovalnost v jeziku, še posebej pa njen človeški in spoštljiv odnos do ljudi, ki jih je srečevala na terenu. Srečanja s številnimi informatorji so jo osrečevala v spoznanju, da so ti radi vedeli, da raziskuje njihovo narečje.

Spoznava sem jo kot predano snovalko mariborskih dialektoloških simpozijev, začeni s prvim, ki ga je posvetila svojemu mentorju in vzorniku akademiku profesorju Tinetu Logarju, ki mu je bila vse do konca hvaležna za njegovo vero vanjo in njegov pedagoški eros. Njeno marljivost in znanstveno natančnost sem spremljala na številnih znanstvenih srečanjih. S prijaznim nastopom, urejenim in nazornim predavanjem ter predavateljskim žarom je vedno pritegnila slušatelje. Prepoznavala sem jo kot raziskovalko, katere znanstvena odličnost je bila nagrajena s Zoisovo nagrado za življenjsko delo ter leta 2003 še s sprejemom v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, najvišjo nacionalno znanstveno in umetnostno ustanovo, s čimer je postala prva akademikinja mariborske univerze. Skromna, kot je bila, je to imenovanje čutila predvsem kot priznanje slovenski dialektologiji in mariborski humanistiki, od leta 2006 naprej tudi po njeni zaslugi razvijajoči se na Filozofski fakulteti. Dobro se je namreč zavedala, da mariborska univerza, na kateri je v času rektorja Ludvika Toplaka predano in odgovorno opravljala delo prorektorice za habilitacije, nujno potrebuje tudi humanistični duh.

Občudovala sem jo kot učiteljico, ki je narečjeslovno vedenje iz predavalnice med študente mariborske univerze prenesla tudi tako, da jih je povabila k delu na terenu in jih z odlično pripravljenimi in vodenimi ekskurzijami popeljala v Porabje, med koroške Slovence v Rož, Podjuno in Ziljo ter v Beneško Slovenijo in Rezijo, ter kot dialektologinjo, ki si je vztrajno prizadevala za popularizacijo in uzaveščanje narečne govornice. Ob številnih nastopih v različnih medijih je še posebej skrbno in z velikim veseljem pripravljala tedenske desetminutne radijske oddaje o slovenskih narečjih na programu Radia Maribor, v zelo prijetnem spominu pa mi ostaja tudi najino presojanje ustreznosti narečnih besedil, prispelih na natečaj festivala Narečna popevka. Večkrat je poudarila, kako pomembno je zavedanje ljudi o tem, da je narečje del njihovega življenja in da narečne pesmi govorijo o njih v njihovem jeziku. Zavedala se je, da Slovencem pomanjkanje samozavesti, še posebej predstave o manjvrednosti pred drugimi jeziki, ni tuje, zato je bilo dvigovanje zavesti o pomembnosti narečij ter posledično utrjevanje samozavesti še toliko pomembnejše. In, ja, nikakor ni mogla doumeti, da so številni avtorji menili, da je mariborski pogovorni jezik narečje.

Veliko časa sva v prijetnem vzdušju preživeli v avtomobilu na nikoli dolgočasnih poteh. Še posebej ljube so mi bile tiste v Porabje, kjer je snemala (s snemalcem Dušanom Ivanišinom tudi na film) živa pričevanja, kako se ohranja arhaična podoba jezika, obenem pa je tam živeče Slovence ozaveščala, da je njihovo narečje neprecenljiv zaklad, ki ga je potrebno negovati in ohranjati, saj je del njihove nacionalne slovenske identitete. Med vožnjo se je vedno prijetno razgovorila. Razglabljali sva o raziskovalnih načrtih, o izsledkih najnovejših znanstvenih preučevanj, z mano je deli-

la svoje strokovne in življenjske izkušnje ter mi razkrivala, kako jo je vzgoja od doma vodila skozi življenje, večkrat pa sva tudi samo sproščeno klepetali o čisto ženskih stvarih, kot kakšne barve kostim ali obleko si je naročila pri šivilji, kakšne čevlje ali torbico si je kupila, kateri prstan ali ogrlico naj si nadene in ali ji nova pričeska lepo pristaja. Spominjam se je kot odlične pripovedovalke zgodb, ki jih je še posebej rada delila s svojimi vnuki Melito, Kristino, Klaro in Ožbijem, s sonci, mi je dejala, ki so jo ogrevala v jeseni življenja. Spoznala sem, kako globoko je spoštovala svojo družino, še posebej očeta in mamo, ki sta jo vzgojila v veri, ki ji je pomagala premagati ovire, obup in razočaranje ter h kateri se je hvaležna zatekla tudi za vse lepo in dobro.

Vdanost v božjo voljo je izkazala tudi ob najinem zadnjem srečanju, ko sva s profesorico Nado Šabec sedeli ob njeni rahlo privzdignjeni bolniški postelji, da je lažje dihala, in so njene dlani mirno počivale v najinih rokah. »Srček mi nagaja,« je dejala, ko naju je vesela obiska božala s svojimi toplimi, živimi očmi, nasmejana in še vedno vsega iskreno vedoželjna. »Naj bo, kakor želi Bog!« mi je zašepetala, ko sem ji ob slovesu nežno poljubila od boleznih nekoliko upadla lica. Nisva se več srečali. Na pragu pomladi se je za vedno tiho poslovila.

Globoko jo spoštujem. S svojim zgledom človeka, ki za najvišjo vrednoto prepoznava spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za soljudi, akademsko odličnost in poštenost, me je vzgajala. Odkrila mi je lepote bogate narečjeslovne zakladnice. Ostala mi bo vzor odlične učiteljice in znanstvenice, ki se je zastavljenih nalog vedno lotevala z veliko odgovornostjo in prirojenim občutkom za jezik in ki so jo odlikovali delavnost, vztrajnost, poštenost, pravičnost in skromnost, vzor človeka, iz katerega veje toplina srca. Hvaležna in ponosna sem, da sem lahko bila njena učenka.

Mihaela Koletnik

SJEĆANJA NA AKADEMIKA ISTVÁNA NYOMÁRKAYA, MAĐARSKOG LINGVISTIČKOG VELIKANA ČIJI JE ŽIVOT BIO POSVEĆEN ISTRAŽIVANJU MAĐARSKO-HRVATSKIH VEZA U JEZIČNOM I KULTURNOM OZRAČJU

Akademika Nyomárkaya upoznao sam u ožujku 2002. godine. Dr. sc. Mijo Lončarić, moj mentor u izradi doktorskog rada o međimurskom dijalektu, pozvao me je na višednevno terensko istraživanje u Murakerestur čiji je cilj trebao biti dogovor o koncepciji izrade velikog dijalektološkog znanstvenog rječnika pomurskih Hrvata. Projekt je bio međunarodnog značaja, a financirao ga je Zemaljski fond za znanstveno istraživanje Mađarske. S mađarske strane došli su akademik István Nyomárkay, njegova doktorantica Erika Rácz, koja je skupila vrlo obimnu sirovu građu iz tih mjesta, i prof. dr. *István Lukács*, koji je rodom iz mađarskog Pomurja. Akademik Nyomárkay najprije je htio precizno utvrditi fonološki sustav tih govora. Taj dan mi je jedan od najdražih u mojoj znanstvenoj karijeri jer sam tada prvi puta uživo, na terenu i pred autoritetima, imao priliku obrazlagati vrlo kompliciranu strukturu samoglasničkog sustava tog dijela međimurskog dijalekta. Bilo je tu i različitih, suprotstavljenih, mišljenja u odnosu na moje prijedloge, no akademik Nyomárkay je, nakon što je pažljivo saslušao sve prijedloge, na kraju rekao da mu se moja interpretacija čini ispravnom. Za nekoliko me je dana nazvao i saopćio da me imenuje voditeljem toga projekta. Ispunilo me je to velikim ponosom i strahopoštovanjem prema povjerenom zadatku, a ne treba ni reći koliko mi je to dalo samopouzdanja za daljnji dijalektološki rad, posebice dijalektološku leksikografiju. Od tada slijedi naša vrlo intenzivna suradnja u svim fazama izrade rječnika – terenska istraživanja i mnogobrojni susreti u Budimpešti tijekom kojih smo analizirali građu. Bio je ekspert za tumačenje elemenata srednjoeuropskog identiteta Hrvatske i otkrivao mi je detalje koje nikada prije nisam imao prilike čuti. Pojave u jezičnom posuđivanju bile su mu velika strast i često sam se iznenadio kako je prepoznao korijen neke mađarske riječi u nekoj etimološki neprozirnoj kajkavskoj riječi iz nekog mjesnog govora. Preuzeo je na sebe prevođenje natuknica na njemački i mađarski jezik. Nebrojeno puta mi je ukazivao na relativnost prijevoda i praktički osuđenost na vrlo uvjetan, blago rečeno približan opis. Rječnik (*Mura menti horvát tájszótár - Rječnik pomurskih Hrvata*, Tinta Könyvikadó, Budapest 2009) ima oko 10 000 natuknica s hrvatskostandardnom, mađarskom i njemačkom stranom. Hrvatska matica iseljenika proglasila je knjigu najboljom znanstvenom monografijom u 2009. godini među knjižnom produkcijom knjiga iz hrvatskoga iseljeničtva i europskih zemalja u kojima žive pripadnici hrvatskih manjina. Tako je akademik Nyomárkay dao znatan doprinos i dijalektologiji hrvatskog jezika.

Često smo šetali potezom Budimpešte od sveučilišta Loránd Eötvös do njegova omiljenog restorana. Putem ga je mnogo ljudi pozdravljalo s najvećim poštovanjem, a njegova komunikacija bila je na razini nekadašnje srednjoeuropske aristokracije (mnogima su poznati akademikovi rukoljubi damama). U tim trenucima vidio sam kakav bi položaj trebao imati istinski znanstvenik u društvu. U ovom ću se sjećanju malo više podsjetiti na neke vrlo zanimljive detalje koje mi je ispričao na našim brojnim druženjima u Budimpešti, a koji uglavnom nisu poznati hrvatskim jezikoslovcima. Ispričao mi je da ima hrvatske pretke s majčine strane. Oni su bježeći pred Turcima (nije znao točno odrediti odakle) došli u sjevernu Ugarsku (Bor). Prezivali su se Horváth, a nakon što su dobili plemstvo, promijenili su prezime u Bori-Horváth. U međuvremenu su prešli u kalvinističku crkvu kojoj je pripadao i pokojni akademik Nyomárkay. Njegov je djed govorio i slovački jer je živio u okolici *Sátoraljaujhelyja* gdje ima mnogo Slovaka. Akademikov je otac bio poljoprivredni inženjer i nadzornik. 1941. godine zbog službe se s obitelji preselio u Elek, gradić u blizini kod mađarsko-rumunjske granice. Ovo mjesto je bilo višenacionalno (osim Mađara tu je živjelo mnogo Rumunja, Nijemaca i Srba). To je bio prvi intenzivniji akademikov dodir s jednim slavenskim jezikom, a čije je strukture već tada solidno usvojio. Nakon Eleka, njegov je otac premješten u gradić Makó, gdje je Nyomárkay pohađao pučku školu. Često mi je hvalio nekadašnji austrougarski školski sustav koji je bio dosta surov, ali je tjerao učenike da nešto i nauče. U toj je školi zbog nekog pogrešnog odgovora iz matematike dobio prvi šamar i učiteljev komentar: „*Moj imenjak? Ti si također postao bivolsko dijete?*“ (Druszám? Te is bivalyborjú vagy!). To me je podsjetilo na čestu pogrdu (*Ti bivol jaden!*) iz djetinjstva u mojem rodnom Prelogu u Međimurju. Čudio sam se nekad toj pogrđi jer je nisam čuo nigdje drugdje u Hrvatskoj (svakakav bestijarij postoji u našim pogrđama, ali za bivola još nisam čuo nigdje osim u svojem rodnom Međimurju). Sada znam da je postojanje te pogrđe posljedica hrvatsko-mađarskog jezičnog i povijesnog kontakta u Međimurju.

Godine 1947. njegova obitelj preselila se u Budimpeštu. Zanimljivo je da ga je ruski jezik u gimnaziji naučio čovjek koji je inače bio učitelj latinskog jezika, ali je ruski savršeno naučio u ratnom zarobljeništvu u Rusiji. Ruski je mladog Nyomárkaya učila i jedna Ruskinja koja se udala za Mađara. Nyomárkay je već tada tako dobro govorio ruski da ja toj učiteljici čak pomagao ispravljati maturalne radove iz ruskog jezika. Profesora Hadrovicsa, svojeg mentora i *spiritosa movensa* životnog posvećivanja područjima lingvistike (kontaktna lingvistika između mađarskog i hrvatskog jezika te povijesti hrvatskog jezika) koje su ga odveli u panteon slavistike upoznao je tako što je davao kućne poduke njegovom sinu iz ruskog jezika. Nyomárkay je bio čudo od djeteta. Rano je naučio čitati, a imao je 15 godina kad je već pročitao sve klasične mađarske autore i većinu svjetskih. Iako nije pristojno u ovoj prilici govoriti o sebi, moram istaknuti da su

me ta njegova sjećanja preplavljivala velikim emocijama jer sam u mnogim elementima iz njegova života prepoznavao i neke svoje. Svemu tome ton je davao zajednički pannoniski duh iz prve polovice 20. st. u kojem sam, tek tada sam shvatio, zakašnjelo živio u svojoj mladosti i zbog čega sam osjećao da pomalo ne pripadam svojoj generaciji. Jednom riječju, razgovori s akademikom Nyomárkayom bili su Proustovi kolačići *madelaine* koji su mi pomogli u potrazi za vlastitim „izgubljenim vremenom“.

Od 1956. do 1961. studirao je mađarski jezik i književnost te kroatistiku i srbistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. S profesorom Hadrovicem vezalo ga je i duboko prijateljstvo koje nužno proizlazi iz odnosa učitelj-učenik za koje nam je prauzor odnos između Aristotela i Platona. Akademik Nyomárkay uvijek je o svojem učitelju govorio s najvećim poštovanjem, no često ga je navodio i kao primjer pojave da vrhunski znanstvenik ne mora biti vrhunski predavač.

Godine 1965. doktorirao je s temom *A felvilágosodás szókincse a szlavóniai horvát iredalomban (Leksik prosvjetiteljstva u slavonskoj književnosti)*. U akademskoj 1973./1974. godini bio je mađarski lektor na Sveučilištu u Lenjingradu, a godinu kasnije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je pokrenuo tečaj mađarskog jezika. U toj jednoj godini naučio je hrvatski na vrlo visokoj razini. Iz Zagreba ga je Hadrovics 1975. pozvao na sveučilište Loránd Eötvös gdje je do svoje smrti radio na Katedri za slavensku filologiju na Filozofskom fakultetu. Devedesetih godina bio je gostujući profesor na Odsjeku za hungarologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Kad je došlo do raspada Jugoslavije, studenti odjela srpskohrvatskog jezika pitali su ga što da upišu u svoje dokumente (srpski ili hrvatski) kako bi dobili tzv. jezični doplat. Akademik im je bez razmišljanja rekao da upišu oboje (i srpski i hrvatski) pa će imati šansu i za dvostruki doplat.

Njegovo je prvo veće samostalno djelo *Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom) jeziku* (Budimpešta, Tankönyvkiadó, 1984.). U tom se djelu usredotočuje na prilagodbu stranih riječi u hrvatskom jeziku. Monografija je podijeljena na dva dijela: u prvom se dijelu govori o morfološkoj, a u drugom o sintaktičkoj prilagodbi, i to na uzorku latinskih riječi.

Drugo je važno njegovo djelo *Ungarische Vorbilder der Kroatischen Spracherneuerung* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.) u kojem daje iscrpni pregled mađarskog utjecaja na razvoj hrvatskoga jezika u 19. stoljeću. Osim detaljnog opisa povijesne pozadine, najveći dio monografije posvećen je hungarizmima u hrvatskom jeziku, a posebice se pozornost posvećuje kalkovima koji su nastali u 19. st. tijekom formiranja administrativne i vojne terminologije, npr. hrv. *pravni lijek* – mađ. *jogorvoslat*, hrv. *brzjav* – mađ. *sürgöny*, hrv. *desetnik* – mađ. *tizedes*. Važan je njegov zaključak da se kod mnogih kalkova ne može sa sigurnošću utvrditi je li riječ izvorno o njemačkom ili

mađarskom kalku, npr. hrv. *krasopis* – njem. *Schönschreiben* – mađ. *szépirás*, hrv. *domobran* – njem. *Landwehr* – mađ. *honvéd*. Izuzetno je značajna Nyomárkajeve detaljna razradba tvorbenih načina kojima je nastao istraživani leksik: 22 načina – 11 kategorija za složenice i 11 kategorija za izvedenice. To svjedoči da je bio iznimo vješt opisivač jezika u strukturalističkom smislu.

1996. objavio je rječnik *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen* (Budapest-Eisenstadt, Akadémiai Kiadó, Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen Kroaten). Taj rječnik od 5200 natuknica obuhvaća riječi gradišćanskohrvatskih tiskanih djela 18. i 19. stoljeća. Rječnik se drži prvobitne Hadrovicseve građe koju je znatno proširio leksikom iz područja prirodnih znanosti i društvenog života. Uz pismeno potvrđeni materijal s podacima o izvoru, taj rječnik ima i odostražni rječnik toga leksičkoga fonda.

Značajan je i Nyomárkajov *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet* (Kratka povijest hrvatskog i srpskog jezika, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007.) koji je jedini pregled povijesti hrvatskog i srpskog jezika na mađarskom jeziku.

S profesorom Hadrovicsem prerađivao je stare srpskohrvatsko-mađarske i mađarsko-srpskohrvatske rječnike te su objavili *Horvat-magyar kisszota* (Hrvatsko-mađarski rječnik, Budapest, Akadémiai Kiado, 1996.) i *Magyar-horvat kisszótá* (Mađarsko-hrvatski rječnik, Budapest, Akadémiai Kiado, 2004.).

Gotovo dva desetljeća (do pred smrt) bio je urednik uglednog časopisa *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*.

Sretao sam ga posljednjih godina na otvaranjima nekih značajnih znanstvenih skupova u Mađarskoj. Iako znatno narušena zdravlja, redovito je s velikom energijom otvarao skupove i čak držao uvodna predavanja. Bio je vjernik i mnogi se sjećaju da je govorio: „Smrt? Nje se ne bojim. To je samo prijelaz.“. To svjedoči da se smrti najmanje boje oni koji život prožive kao *kairos* (grč. **καιρός**): kao bogato, duhom i spoznajama ispunjeno, blagoslovljeno vrijeme, za razliku od onih koji žive *kronos* (grč. **κρόνος**): jednolično, prazno vrijeme kojeg se grčevito drže jer ništa nemaju u sebi i nema ih što dizati prema nebu.

Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Sátoraljaújhelyu.

Na kraju ovih sjećanja na pokojnog Akademika mogu zaključiti da nas je napustio jedan od posljednjih velikana lingvistike odgojenih na tradicijama srednjoeuropskog identiteta.

Duro Blažeka

SPOMEN VALTER TOMAS (ZADAR, 1. SRPNJA 1952. – 1. PROSINCA 2020.)

Hrvatski romanist i književni povjesničar Valter Tomas, profesor u miru, preminuo je prvog dana prosinca 2020. godine u 69. godini života. Većinu svojeg radnoga vijeka posvetio je nastavnom, stručnom i znanstvenom radu na Odjelu za talijanistiku Sveučilišta u Zadru, čiji je bio i pročelnik.

Rođen je 1. srpnja 1952. godine u Zadru. U rodnome gradu završio je osnovnu i srednju školu, a 1979. godine diplomirao Filozofiju i Talijanistiku na Filozofskom fakultetu u Zadru. Na Odjelu za talijanistiku zaposlio se 1983. godine u zvanju asistenta kada je započeo njegov znanstveni i nastavni put. Pri Filološkom fakultetu Sveučilišta u Beogradu obranio je magistarski rad pod naslovom *Stilistička usporedna analiza talijanskog i hrvatsko – srpskog teksta Tommaseovih Iskrica* 1988. godine. Iste godine, izabran je u znanstveno zvanje znanstvenog asistenta, te godinu dana kasnije u predavača. Posebno se zanimao za lingvistička pitanja i predavao kolegije *Uvod u talijanski jezik s fonologijom, Talijansku sintaksu, Stilistiku i metriku, Talijansku leksikologiju*, te je mnoge diplomante vodio kroz pripreme za diplomatske radove. Godine 1997. obranio je doktorsku disertaciju *Prijevodni hrvatske poezije i ostali književni prinosi u Gazzetta di Zara* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2009. izabran je u znanstveno-nastavno zvanje docenta, a od 2013. godine do umirovljenja 2017. godine bio je zaposlen u znanstveno-nastavnom zvanju izvanrednoga profesora.

Suradivao je u znanstveno-istraživačkim projektima *Književnost u dalmatinskoj periodici na talijanskom jeziku u 19. i 20. stoljeću* (1986. – 1990.) i *Hrvatska jezična baština u povijesnim dokumentima* (1998. – 2002.) iz kojih su iznjedrili mnogi znanstveni radovi. Sudjelovao je na brojnim inozemnim seminarima za usavršavanje talijanskog jezika i međunarodnim znanstvenim skupovima u Hrvatskoj i inozemstvu, gostovao kao pozvani profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, te u Italiji. Bio je član međunarodne organizacije A.I.P.I., Matice hrvatske – ogranak Zadar, član uredništva *Zadarske smotre* te suradnik Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu.

Iako širokih pogleda, Tomas se nije mogao oduprijeti kulturnoj i jezičnoj zajednici u kojoj je odrastao i koja ga je stalno mamila. Tako su i nastala jedna od njegovih najvažnijih djela kao što je to znanstvena monografija „*Gazzetta di Zara*“ u *preporodnom ozračju* koju objavljuje Književni krug u Splitu 1999. godine, u kojoj autor obrađuje prijevode hrvatske poezije na talijanski jezik te ostale književne priloge koji

su objavljeni u podlisku zadarskog periodika *Gazzetta di Zara* od 1832. do 1850. godine. Jednako značajna (u koautorstvu s Manuelom Kolar) je dvojezična stilistička znanstvena studija *Hiperbola Stefana Bennija / L'iperbole di Stefano Benni* u izdanju riječke izdavačke kuće Edit 2004. godine. U izdanju Sveučilišta u Zadru 2011. godine izlazi monografija *Hrvatska književna baština u zadarskom tjedniku „La Dalmazia“ (1845. – 1847.)* u kojoj autor donosi analizu prijevoda djela slavenske narodne poezije na talijanskom jeziku. I nakon odlaska u mirovinu njegov se znanstveni opus ne smanjuje. Početkom 2018. godine u izdanju Sveučilišta u Zadru izlazi *„Strenna Dalmata“ (1847.), prvi dalmatinski almanah*. Sve Tomasove monografije iscrpno se bave zadarskom periodikom prve polovice XIX. stoljeća s posebnim osvrtom na talijanske prijevode autorske i pučke usmene poezije, a upravo zadnjom monografijom autor zaokružuje obradu dragocjene zadarske periodike toga razdoblja. Talijanskim prijevodima slavenskog narodnoga pjesništva Tomas je posvetio i većinu znanstvenih radova, iako ne manjka lingvističkih studija. Nije mirio samo jedno područje proučavanja, stoga su i njegovi radovi često prožeti lingvističkim, stilističkim i filozofskim paralelama, ali i promišljanjima o univerzalnom i partikularnom o novom i starom. Sva Tomasova istraživanja dragocjen su doprinos poznavanju uloge talijanskog jezika u posredovanju između dviju kultura u promidžbi hrvatske kulturne baštine.

Uz mnogobrojne znanstvene doprinose, Valter Tomas, ostat će zapamćen i po svojim ljudskim vrjednotama. Pokazivao je duboko poštovanje prema svojim kolegama, bodrio ih, slušao i savjetovao. Na Odjelu za talijanistiku, te u hrvatskoj i talijanskoj znanstvenoj zajednici Valter Tomas ostat će zapamćen kao izvrstan pročelnik, kolega i prijatelj koji je mario za dobrobit međuljudskih odnosa i koji je dao veliki doprinos izgradnji i radu talijanistike svojim znanstvenim, nastavnim, ali i ljudskim kvalitetama.

Za kraj, profesor Valter Tomas i u lijepim i u teškim trenutcima časno je prošao kroz svoje vrijeme. Iza sebe je ostavio uspješnu i plodnu karijeru, a svoja je znanja prenio na niz generacija. Kao divan otac, muž, brat, prijatelj i kolega bit će tako uvijek i zapamćen.

Irena Marković

IN MEMORIAM GORAN FILIPI (18. 1. 1954. – 8. 1. 2021.)

Subota, 12. studenoga 2011., pet sati predvečer, Svečana dvorana Sveučilišta u Zadru. U tijeku je završna sesija dvodnevna skupa u sjećanje na akademika Vinju. Jaka međunarodna romanistička selekcija u smiraj dana već lagano zijeva, omamljena zalaskom. Na redu je Goran Filipi. Po slovu programa, trebao bi održati izlaganje na talijanskome jeziku. Naslov sugerira sociolingvistički pristup: *È possibile una coinè assoluta in un ambiente multiculturale, multilingue e multi-etnico (sul esempio istriano)?*. Filipi počinje, ali iz njegovih usta ne izlazi talijanski, nego rumunjski. Slijedi komešanje. Rumunjski se u pravilu ne koristi na međunarodnim skupovima jer ga golema većina zapadnoevropskih romanista ne poznaje ni pasivno. Uglavnom, nitko više ne zijeva, a Filipi, uz mangupski smiješak, prelazi na talijanski. Opće olakšanje kratka je daha. Filipi se, naime, ne drži najavljene teme, već govori o istrorumunjskom. Koristi prigodu da ondje prisutnim živim velikanima romanistike približi zadnje dane jednoga romanskog jezika s kojim su se susreli samo u literaturi, ako i to. Niže sela u kojima su se govornici istrorumunjskoga, u doba njegovih terenskih istraživanja (1995.–2001.), mogli pobrojati na prste jedne ruke, a danas ih više nema. *Mi occupo di necrolinguistica*, bavim se nekrolingvistikom, kaže. Još jedan mangupski smiješak otkriva da je riječ o dosjetci kojoj je sâm odredio sadržaj, ne o referenci na termin *necrolinguistics* koji se prije nekoliko desetljeća javio u angloameričkoj literaturi o *language death*.

Nisam posegnuo za ovom anegdotom da bih Gorana Filipija prikazao neformalnim, zaigranim, provokativnim i angažiranim, premda je on, na radost svojih prijatelja i na korist hrvatske lingvistike, bio upravo takav. U tome trenutku u svojoj je bibliografiji imao već tri etimološka rječnika, pet svezaka *Istrorumunjskih etimologija* i dva jezična atlasa; pa ipak, na skupu posvećenom etimologiji i lingvističkoj geografiji odabrao je sebe predstaviti kao „nekrolingvista“. O istrorumunjskome s konca 20. st. znao je više no itko. Da je htio, mogao je napisati niz studija o raznim aspektima umiranja jezika. No Filipiju nije bilo stalo do toga da se znade što se jeziku događa kada umire, koliko do toga da se o jeziku dozna što je moguće više prije no što umre. Njegova „nekrolingvistika“ nije bila sociološka, već dokumentaristička. Kao takva, nije bila ograničena na istrorumunjski. Leksik drvene brodogradnje, pučka ornitonimija, istriotski, čakavština istarskih naselja s par desetaka stanovnika... brojna su poglavlja Filipijeve ostavštine u kojima je htio i znao uhvatiti se ukoštac s vremenom.

S obzirom na to, držim da je Goran Filipi jezikoslovlje, Istru i Hrvatsku najviše zadužio projektom *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*. Zato počinjem s njime i višekratno ću mu se vraćati. Recimo da nešto više od četvrt stoljeća dug put toga projekta, od pripreme faze i prvih anketa, preko istriotskog (1998.), istrorumunjskog (2002.), istromletačkog (2012.) i pomorskog (2013.) do čakavskog sveska (2019.) predstavlja samo trenutak u

jezičnoj povijesti, tek nešto više od četvrtine očekivana životnog vijeka. Uvidjet ćemo tada da nam je Goran Filipi sa suradnicima, na tisućama stranica spomenutih svezaka, omogućio sinoptički pogled u leksik gotovo stotinu istarskih govora, romanskih i slavenskih. Nikome u povijesti našega jezikoslovlja nije pošlo za rukom ništa slično.

Za taj posao Filipi nije bio predodređen etnolingvističkim ili dijalektološkim obrazovanjem. Nakon djetinjstva i školovanja u Izoli, u rodnome je Zadru 1979. završio studij talijanskog i engleskog. Dijalektologije je tu bilo u tragovima, etnolingvistike nimalo. Kako je sam priznao u Vinjinoj spomenici (2010.), pri upisu na zagrebački poslijediplomski studij u Dubrovniku mislio je da će se baviti neurolingvistikom i filozofijom jezika. Sudbonosan susret s Vojmirom Vinjom u siječnju 1982. zaslužan je za Filipijev zaokret prema etimologiji. Njegov rad slijedio je onomasiološki smjer što ga je Vinja u našu etimologiju uveo još pedesetih godina 20. st. Vinjina doktrina svodila se na ovo: minucioznim terenskim radom, u duhu klasične lingvističke geografije, valja doći do što gušće mreže potvrda koja pruža uvid u motivacijske aspekte različitih naziva za iste referente, a tek se potom posvetiti formalnoj strani etimologije. Ukratko, Vinja je od etimologa tražio da bude geolingvist, dijalektolog i etnolingvist, terenac i poznavatelj izvanjezične stvarnosti. Kao potomku čuvene betinske brodograditeljske obitelji korčulanskih korijena, Filipiju je za magistarski rad zadao etimološku studiju brodograditeljskoga leksika, uz neizostavan terenski rad u Betini i Korčuli. Bit će to osnova knjige *Betinska brodogradnja – etimološki rječnik pučkog nazivlja*, objavljene 1997. Filipi se 1985. zaposlio na Filozofskome fakultetu u Puli i odmah započeo rad na doktorskoj disertaciji koja je po obimu terenskoga rada morala biti dostojna mentorove *Jadranske faune*. U pet godina obišao je 135 naselja u hrvatskoj i slovenskoj Istri te na Krku, marljivo bilježeći nazive za ptice u tamošnjim jezicima i govorima iz usta gotovo 800 kazivača.

Na istarskome se terenu Goran Filipi suočio s neumitnim izumiranjem istriotskog i istrorumunjskog. Njegov odgovor bio je munjevit. Usporedno s radom na etimološkim monografijama *Lexicon ornitologicum Histriae Slovenicae* (1993.) i *Istarska ornitonimija* (1994.), osmislio je s pulskim suradnicima i tršćanskim kolegama projekt *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*. Tijek rada na projektu slijedio je načelo hitnosti: teška stanja imaju prednost. Pulska ekipa na istriotski je teren izišla već 1994., dok je Filipi sam samcat 1995. započeo istraživanje na istrorumunjskome terenu. Po završetku istriotskih anketa dogodio se svojevrsan filipijevski obrat. Po uvriježenoj praksi, jezični se atlas, u obliku karata na kojima se prikazuje distribucija istraženih jezičnih pojava u odabranim govorima, objavljuje po dovršetku i verifikaciji ukupne građe. Uobičajeno je da izlazi u svescima koji odražavaju strukturu upitnika, no pritom svaki svezak pokriva ukupnost istražena prostora. Prvi svezak istarskog atlasa trebao je ugledati svjetlo dana nekih petnaest godina od pokretanja projekta. Tu je Goran Filipi, po cijenu prekida suradnje s talijanskim kolegama, presjekao: istriotsku i

istorumunjsku građu treba objaviti bez odlaganja, u znak odgovornosti prema govornicima tih jezika na rubu izumiranja. Odlučio se za parcijalna izdanja, u obliku popisa odgovora na pojmove iz upitnika (2334 za istriotski; 1898 za istrorumunjski, lišen maritimne komponente). *Istriotski lingvistički atlas* izišao je već 1998., a *Istrorumunjski lingvistički atlas* 2002. godine. Stalan kontakt s ispitanicima omogućio je drugo, dopunjeno i popravljeno izdanje istriotskog atlasa (2020.). Po istome modelu, iako to u početku nije bilo predviđeno, objavljeni su *Istromletački lingvistički atlas* (2012.), *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* (2013.) i *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora* (2019.). Pritom su se Goran Filipi i njegova suautorica Barbara Buršić Giudici oslonili na lokalne suradnike, studente koji su terenska istraživanja obavili u sklopu svojih završnih i diplomskih radova. U cjelini, projekt *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae* slijedio je originalan koncept društveno angažirana istraživanja koji odnose s lokalnom zajednicom svjesno pretpostavlja metodološkim načelima matične discipline. To nikako ne znači da je Filipi zapostavio temelje lingvističke geografije. U sklopu projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju*, koji je vodio do svoga iznenadna odlaska, sa suradnicima je pripremao *Mali istarski lingvistički atlas*, reprezentativan izbor iz dosad objavljene građe u kartografskoj inačici.

Pored svoje predanosti geolingvističkim istraživanjima, Goran Filipi bio je i ostao primarno etimolog. Zanat je, vidjeli smo, ispekao na leksiku tradicionalne brodogradnje u kojemu izrazito dominiraju romanski, ponajprije mletački elementi. Ako je govor betinskih kalafata bio polazište, Filipi se obilno koristio komparativnim materijalom iz svih tada dostupnih izvora pa je *Betinska brodogradnja*, s obzirom na relativnu ujednačenost nazivlja jadranskih šķverova, gotovo iscrpna etimološka studija leksika hrvatske drvene brodogradnje. U tehničkome smislu, riječ je o semasiološki ustrojenu etimološkom rječniku u kojemu su pojedini članci uvedeni odnosnim betinskim likovima. Drukčiji pristup primijenio je Filipi u *Istarskoj ornitonimiji*, djelu koje je samo po redu objavljivanja starije od *Betinske brodogradnje*. Našavši se pred šumom od gotovo 7000 naziva iz različitih idioma koji dijele zajednički kulturni prostor Istre, građu je organizirao onomasiološki, po vrstama, nastojeći prije svega uočiti zajedničke motivacijske obrasce. Ovo djelo, uz Vinjnu *Jadransku faunu*, ostaje uzor etimološkoga pristupa problemima pučke taksonomije. Iako je Filipi isticao da će mu *Betinska brodogradnja*, kao dug precima, ostati vjerojatno najdraža knjiga koju je napisao, daljnji tijek njegovih etimoloških istraživanja pokazao je da mu je istrorumunjski bio najveća znanstvena ljubav. Ljubav iz zrelih dana, ona što traje. Istrorumunjskome je leksiku posvetio šest monografija iz niza *Istrorumunjske etimologije*. U njima je obradio: rodbinsko nazivlje (2006.), ornitonime (2007.), nazive za poljske i šumske životinje te gljive (2008.), za insekte i boje (2009.), stabla i grmlje (2011.) te leksik maslinarstva i vinarstva (2017.). Tome treba dodati desetke etimoloških priloga istrorumunjskome leksiku u različitim časopisima. Kako leksik istrorumunjskih govora

vrvi čakavskim posuđenicama (iz stare, dalmatinske, i nove, istarske postojbine), Filipi se u svojim istrorumunjskim radovima nije mogao ne baviti i hrvatskom etimologijom.

Gotovo sve što je napisao o istrorumunjskome napisao je na hrvatskome jeziku (sâm *Istrorumunjski atlas* raspolaže trojezičnim hrvatsko-rumunjsko-talijanskim aparatom). Sasvim je jasno da je, kao suautor hrvatsko-rumunjskoga rječnika (2001., 2012.) i rumunjsko-hrvatskoga razgovornog priručnika (2001., 2003.), mogao, da mu je do toga bilo stalo, dati prednost rumunjskome. Za recepciju njegova rada bilo bi to korisnije. Tu dolazimo do još jedne značajke njegova karaktera. Za znanstvenika blistave karijere (redoviti profesor od 1998.; redoviti član HAZU od 2012.), bio je iznenađujuće ravnodušan prema međunarodnoj promociji. Iako je gostovao na više talijanskih i austrijskih sveučilišta, horizont svijeta u kojemu se osjećao ugodno bio je omeđen Koprom, Ljubljanom, Zagrebom, Zadrom i Jadranskim morem. U tome malenu svijetu, u koji je njegova Stella unijela i Split, bili su prijatelji, kolege, učitelji i učenici; u njegovu središtu Istra, a na njenu rubu obronci Učke i Ćićarije, Goranov Jeruzalem.

Stat ću ovdje i tek uzgred spomenuti roverski rječnik (2014.), istarska poglavlja u *Wienser Enzyklopädie des europäischen Ostens*, pregledne radove o današnjem stanju raznih istarskih idioma te manje etimološke priloge i brojne članke na hrvatskom i slovenskom koje je posvetio uzajamnim leksičkim odnosima istarskih govora. Goran Filipi svojim je radovima nedvojbeno zadužio hrvatsku, slovensku, talijansku i rumunjsku etimologiju. Postao je, treba li to reći, sinonim za istrorumunjske studije na prijelazu iz 20. u 21. st. Istraživanja u kojima ga je vjerno pratila Barbara Buršić Giudici i u koja je znao uključiti pulske kolege i studente probila su izvor na kojemu će se desetljećima napajati hrvatska i talijanska dijalektologija, napose čakavska i mletačka. Svojim neortodoksnim metodološkim potezima pokazao je što znači biti društveno odgovoran znanstvenik, odan zajednici iz koje je crpio svoje spoznaje, prometnuvši se u neumorna odvjetnika svih istarskih glasova: hrvatskih, mletačkih, istriotskih, istrorumunjskih, slovenskih i crnogorskih. Konačno, zaslužan je za nov polet lingvističke geografije u Hrvatskoj, gdje se ova časna disciplina desetljećima zlopatila u paučini prezrenih napora i neostvarenih projekata (uz isprike svi-ma koji su je znali braniti). Dao je mnogo, a htio je dati još više. U njegovu računalu ostao je nedovršen koncept *Maloga istarskog lingvističkog atlasa*, nedovršen nastavak *Istrorumunjskih etimologija* koje su trebale imati deset svezaka, nedovršen etimološki rječnik pomorske terminologije istarskih govora i tko zna što još. Vrijeme koje je Goran toliko puta uspješno zaustavljao nije mu bilo naklonjeno. Isteklo je bez najave i prerano, deset dana prije njegova 67. rođendana. Isto to vrijeme, kažu, liječi rane, na utjehu ožalošćenima, ali prazninu koja ostaje iza Gorana Filipija neće popuniti.

Nikola Vuletić

IN MEMORIAM JÁNU JANKOVIČU (POVAŽSKÁ BYSTRICA, 21. VII. 1943. – BRATISLAVA, 12. VI. 2021.)

Zbogom, dragi Janko

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti objavila je 17. lipnja da je u subotu 12. lipnja 2021. u Bratislavi u 78. godini života umro njezin dopisni član – istaknuti slovački kroatist Ján Jankovič, a 18. lipnja objavilo je i Društvo hrvatskih književnih prevodilaca vijest o smrti svoga počasnoga člana. U ime Slovačke akademije znanosti (SAV), gdje je PhDr. Ján Jankovič, DrSc. dočekao mirovinu, od svoga se kolege nadahnutim riječima oprostila prof. PhDr. Mária Kusá, CSc. Iz njezina nekrologa vrijedi ponoviti jedan značajni detalj iz Jankovičeve biografije: „Od 80-ih godina do odlaska u mirovinu život Jána Jankoviča bio je vezan uz Slovačku akademiju znanosti. Najprije je u njoj radio kao glavni urednik i ravnatelj akademijina izdavaštva VEDA, a nakon obrane disertacije pod naslovom *Reštaurácia – spoločná téma A. Nemčiča-Gostovinského a J. Kalinčiaka* (1991), koja je posvećena komparativnom pogledu na slovačku i slavenske književnosti, postao je zaposlenik novoosnovanoga Zavoda za svjetsku književnost Slovačke akademije znanosti.“ Disertacija u kojoj Jankovič povezuje Hrvata Antuna Nemčića i Slovaka Jána Kalinčiaka, preporodne pjesnike inspirirane sličnim temama, nije jedini rad koji svjedoči da je hrvatska književnost bila značajan predmet Jankovičeva znanstvenoga interesa. U svojim književnopovijesnim komparacijama Jankovič se rado i često služi vlastitom definicijom po mnogočemu kontroverznih slovačko-hrvatskih kontakata koje vidi kao „kontinuitet u diskontinuitetu“ ili jednostavnije rečeno – kao „zajedničko“ 19. stoljeće u nizu književno neusporedivih ranijih stoljeća.

U Jankovičevu kroatističkom znanstvenoistraživačkom opusu ističe se dvosveščana monografija o recepciji hrvatske književnosti u Slovačkoj: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938)*, 1997. i *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II. (1939-1948)*, 2002. Uz mnoštvo prikupljenih podataka u monografiji je i opsežno uvodno poglavlje o tradiciji slovačko-hrvatskih kulturnih doticaja. Istraživanje je provedeno u okviru projekta „Povijest umjetničkoga prevođenja u Slovačkoj“ i oba je sveska objavio Zavod za svjetsku književnost Slovačke akademije znanosti (SAV). Prelazeći okvire bibliografije prijevoda iz hrvatske književnosti na slovački jezik ovo Jankovičevo djelo analizira okolnosti u kojima su ostvareni konkretni književni kontakti i rezultira sintezom slovačko-hrvatskih književnopovijesnih relacija. Iz slavističke perspektive nadasve je značajno što Jankovič, shvaćajući hrvatsko pita-

nje iz vlastitoga (*čeho*)slovačkoga iskustva, iz „zajedničke“ jugoslavenske baštine iz dvaja dobro prepoznata djela hrvatske književnosti. Time slavistima otkriva hrvatsku književnost kao umjetničko stvaralaštvo posebnoga kulturnoga identiteta.

Ján Jankovič bio je čovjek goleme energije, pisao je puno, neprekidno i neumorno, toliko da ga se nije moglo pratiti. Pišući prijedlog za dodjelu nagrade INE za 2003. godinu jedva sam izišla na kraj s njegovom bibliografijom. U tome momentu (2004) ona je obuhvaćala 465 objavljenih radova, od toga oko 300 prijevoda, a među njima više od 100 knjiga. U idućih 10-ak godina (do 2014., kad je doživio moždani udar i prisilno prestao pisati) taj se broj toliko povećao da bi potpuno sređivanje njegove ostavštine trebalo povjeriti nekom istraživaču.

U Jankovičevu prevoditeljskom opusu hrvatska je književnost predstavljena svim književnim vrstama – poezijom, prozom i dramom. U prevođenju pjesništva Jankovič se uvijek oslanjao na *bolje* prevoditelje, ponajprije na slovačke pjesnike, o čemu svjedoče njegova antologija hrvatskoga pjesništva *Južné slnko* (Južno sunce) iz 2003., dvije knjige-spomenice hrvatskoj himni – *Lijepa naša* i *Lijepa naša je aj naša* (2005. i 2006), a posebno knjiga prepjeva slovačke poezije *Tatre i Velebit* (2008) koju smo priredili zajedno, on kao književni povjesničar, a ja kao prevoditelj. Zahvaljujući njemu na slovački su prevedeni brojni suvremeni hrvatski pjesnici: Tadijanović, Kaštelan, Dizdar, Golob, Mihalić, Slaviček, Slamnig, Kanižaj, Mrkonjić, Dragojević, Sabol, Horvatić, Zidić, Paljetak, Fiamengo, N. M. Blažević, A. Žagar...

Još 1978. Jankovič je objavio izbor suvremene hrvatske novelistike *Objatie. Antológia chorvátskej prózy*. B. Choma preveo je u njoj starije hrvatske klasike, a Jankovič mlađe, među kojima je tada bio i N. Fabio. U Jankovičevim prijevodima prevladavaju suvremeni autori; iznimka je Marija Jurić Zagorka (40-ak naslova), koja je osvojila najšire slovačko čitateljstvo. U šarolikom izboru ističu se Aralica, Fabio, Majdak, Majetić, Brix, Kanižaj, Horvatić, Bauer, Hitrec, Pavličić... Slovačka je književna kritika visoko ocijenila prijevode Araličinih romana *Duše robova* i *Asmodejev šal*, u kojima je Jankovičevo prevoditeljsko umijeće dostiglo vrhunac; M. Kusá piše da je Jankovič u nagrađenom prijevodu *Asmodejeva šala* „slovačkim čitateljima otkrio i bogatstvo slovačkoga jezika.“

Jankovičeva izrazita naklonjenost dramskoj literaturi („kad se kaže Jankovič, pomisli se na dramu“), približila je slovačkome kazalištu hrvatske dramske pisce – od Vojnovića i Begovića do Hadžića, Bajsića, Kušana, Brešana, Matišića, L. Kaštelan, a posebno M. Grgića i M. Gavrana. Trnavsko je kazalište svojedobno priredilo svjetsku premijeru Grgičeve drame *Stranka ljubavi*. Jankovič je preveo i u dvije knjige objavio 13 Gavranovih drama i komedija i to je bio prvi objavljeni izbor drama jednoga hrvatskoga autora u Slovačkoj. Gavranove je drame 2003. godine u jednoj sezoni

prikazivalo šest slovačkih kazališta, a trnavsko je kazalište iste godine priredilo i festival Gavranovih drama – *Gavranfest*. Uz radio i televizijske drame (Bajsić, Grgić) Jankovičevim prijevodima valja pribrojiti i dramske adaptacije (Kozarac, Kanižaj, Pavličić...). Jankovič je priredio te djelomice preveo i tekst prvoga hrvatskoga mjuzikla koji je izveden u Slovačkoj – Držićeva i Jusićeva *Dunda Maroja*.

Prateći društvena zbivanja u samostalnoj hrvatskoj državi, Jankovič je Slovacima ponudio i prijevode aktualne hrvatske publicistike, uz ostalo i knjigu izabраниh tekstova Franje Tuđmana *Povijesna sudba naroda (Dejinny údel národov, 2000)*.

Kao najproduktivniji slovački i jedan od najplodnijih svjetskih proučavatelja i predvoditelja hrvatske književnosti Ján Jankovič je nagrađen nizom priznanja: 1964. nagradom Julije Benešić, 1997. nagradom Davidias, 1998. Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića, 2002. Zahvalnicom za promicanje odnosa između Republike Hrvatske i Slovačke republike i suradnju s Veleposlanstvom RH u Slovačkoj, 2004. nagradom INE, 2006. postao je dopisni član HAZU. Među slovačkim priznanjima ističu se Akademijine plakete L. Štúra – srebrna 1993. i zlatna 2003.

Ono što se kratkim prikazom ne može iskazati jest Jankovičeva iskrena zauzetost za promicanje hrvatske kulture, njegova iznimna upornost i velika energija koju je uložio u približavanje hrvatske književnosti slovačkome čitateljstvu, posebice kazališnoj publici. U hrvatskoj se sredini teško može pojaviti promicatelj slovačke književnosti takvoga formata.

Jankovič je običavao doći u Zagreb svake godine u lipnju. Od 2014. ga nema, a ovoga nas je lipnja napustio zauvijek. Čitam njegove poruke koje zrače vedrinom i vidim ga kako se smije – čak i vlastitoj nemoći. U poruci iz 2014. piše mi: „Nikamo ne idem i nikoga ne davim. Na posao ni ne pomišljam (trpim), ali tu je Svevišnji i nada. Ovaj sam mail napisao sam!“ Potpisivao mi se kao Janko ili Jankoslav ili samo JJJJJ. Veselio se svim mojim vijestima, čestitao mi na prijevodima (u nadi da će ih hrvatski čitatelji znati cijeniti), zahvaljivao na javljanju i prijateljstvu koje se u nevoljama svede na „par starih supatnika“. Zbogom, dragi Janko, hvala Ti na onoj staroj „vzájomnosti“ kojoj si ostao odan do kraja.

Dubravka Dorotić Sesar

